

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

XVIII

Neşit Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER - A. Atilla ŞENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XVIII

İstanbul - 1998

Sahibi: **ENDERUN KİTABEVİ** adına İsmail **ÖZDOĞAN**

Tel: (0212) 518 26 09 Fax: (0212) 518 26 63

Yazı İşleri Sorumlusu: Nejat **GÖYÜNÇ**

Tel: (0216) 333 91 16

Dizgi: **GİRİŞİM DİZGİ**

Tel: (0212) 513 28 29

Basıldığı Yer: **KİTAP MATBAACILIK**

Tel: (0212) 567 48 84

Cilt: **FATİH MÜCELLİT**

Tel: (0212) 501 28 23 - 612 86 71

Adres: **ENDERUN KİTABEVİ**, Beyaz Saray No. 46 Beyazıt - İST.

İÇİNDEKİLER (Table of Contents)

Mustafa OĞUZ- Evangelia BALTA	<i>Le Kanunnâme de l'Euripe</i> 9-45
Kadir ATLANSOY	<i>Edebiyat Tarihi Kaynağı Olarak Bursa Vefeyâtâmeleri</i> 47-67
Mihai MAXIM	<i>On the Right of Strike Currency of the Reigning Princes of Moldavia and Wallachia During the Period of Ottoman Suzevainty</i> 69-88
Mehmet CANATAR	<i>Osmanlılarda Bitkisel Boya Sanayii ve Boyahaneler Üzerine</i> 89-104
İbrahim YILMAZÇELİK	<i>XVIII. Yüzyılda Gaziantep' in İdarî, Fizikî ve Sosyo-Ekonomik Durumu</i> 105-124
David KUSHNER	<i>The Administration of the Districts of Palestine, According to the Ottoman Year Books, 1864-1914</i> 124-141
Mehmet Yavuz ERLER	<i>Hüdâvendigâr' da Sel Baskını' nın Sosyo-Ekonomik Tesirleri (1911)</i> 143-158
Kenan İNAN	<i>Trabzon Şehrinin Fizikî Yapısı (1643-1656)</i> 161-186
Mehmet A. YALÇINKAYA	<i>Sir Robert Liston' un İstanbul Büyükelçiliği (1794-1795)</i> 187-216
Mehmet A. BEYHAN	<i>Giritli Ahmet Muhtar Efendi ve ve Bilinmeyen Bir Eseri:</i> 217-224
Muhammed H. KUTLUOĞLU	<i>İngiliz Devlet Arşivi (PRO) ve Yakın Dönem Osmanlı Tarihi Açısından Önemi</i> 225-238
Mehir AYDIN	<i>Makedonya Meselesi ve Amerikalı Rahibenin Kaçırılması</i> 239-257

KİTABIYAT (Books Reviews)

- Slawka DRAGNOVA *A Quantitati ve Analyses of Sheep - Breeding in Bulgarian Lands under Ottoman Domination* (Neviman ERSOY).....259-261
- Doris Behrens-ABOUSEIF *Egypt's Adjustment to Ottoman Rule* (Mehmet Ali BEYHAN) 262-267
- Suraiya FAROQHI *Coping with the State: Political Conflict and Crime in the Ottoman Empire 1550-1720* (Gültekin YILDIZ) 267-272
- Taef Kamal el-AZHARI *The Saljuqs of Syria, During the Crusades 463-549 A.H. / 1070-1154 A.D.* (Erdoğan MERÇİL) 272-275
- Evangelia BALTA *Karamanlidika* (Zeki ARIKAN) 275-280
- Francois GEORGEON-
Paul DUMONT *Vivre dans l'Empire Ottoman* (Zeki ARIKAN) 280-283
- Klaus SCHWARZ
(Claudia RÖMER) *Osmanische Sultansurkunden* (Nejat GÖYÜNÇ) 283-284
- Azmi ÖZCAN *Pan-Islamism Indian Muslims the Ottomans and Britain (1877-1924)* (Nejat GÖYÜNÇ).....285-288
- Richard HATTEMER *Atatürk und die Türkische Reformpolitik im Spiegel der Agyptischen Presse* (Nejat GÖYÜNÇ).....288-290
- Marwan M: OBEIDAT *American Literature and Orientalism* (Nejat GÖYÜNÇ).....290-291
- Ahmet T. KARAMUSTAFA *God's Unruly Friends: Dervishes Groups in the Islamic Later Period 1200-1550* (A. Yaşar OCAK) 292-293
- Alexandre POPOVIC -
Gilles VEINSTEIN (ed.) *Les Voies d'Allah. Les Ordres Mystiques Dans le Monde Musulman* 294-295

(s.62). Ancak Malatya bu sırada Gabriel isimli bir valinin idaresinde idi (Bk. Honigmann, E., Malatya mad. *İA*, s.236). Yazarın bu hükme Cahen'in bir savından vardığı anlaşılıyor (Bk. *Pre-ottoman Turkey*, s.82).

Her ne kadar prince'in Türkçe karşılıkları arasında "emîr" anlamı varsa da, Bozan ve Ak-sungur için prens unvanı kullanılmamalıydı. Nitekim Bosworth, her ikisi için "slave commander" demektedir (Bk. *The Cambridge History of Iran*, V, indeks). Ayrıca Jabala (Cebele) devamlı olarak "Jabla" şeklinde yazılmaktadır.

Öte yandan Dr. Taef, Ali Sevim'i tenkitte yanılmaktadır. Prof.A.Sevim eserinde Suriye Selçuklularının her iki kolunu da tam olarak işlemiştir. Dimaşk Selçukluları Tutuş b.Dukak'ın 1104 ölümüyle son bulmuş ve orada Tuğteğ'in atabeglik yönetimi kurulmuştur (Bk. Bosworth, *The Islamic Dynasties*, Edinburg 1967, s.116). Nitekim bu atabeglik üzerinde ayrı bir çalışma yapılmıştır, bk. Alptekin, C., *Dimaşk Atabegliği* (Tog-Teginliler), İstanbul 1985. Bu arada şunu belirtmek isterim ki, Selçuklu Tarihi üzerinde çalışma yapan yabancılar, Türk araştırmacıların eserlerini ihmal etmemeli ve bunun için de Türkçe öğrenmelidirler.

Sonuç olarak kanaatimce Dr. Taef Kamal'in eseri Suriye Selçukluları siyasi tarihi için fazla bir yenilik getirmiyor. Bu eserin yenilik getiren kısımları VI. bölüm ile Eklerde verilen listelerdir. Bu bakımdan Selçuklu tarihiyle uğraşanların bu yönüyle adı geçen eseri ihmal etmemeleri gerekmektedir.

Erdoğan MERCİL

Evangelia BALTA, *Karamanidika, Nouvelles additions et compléments I*, Centre d'Etudes d'Asie Mineure, Athènes, 1997, 287 s.

Anadolu'da Rumca bilmeyen, Türkçeyi farklı bir ağızla konuşan ve Grek harfleriyle yazan Ortodoks mezhebine bağlı olan bir topluluğun Selçuklu döneminden beri varlığı bilinmektedir. Anadolu'da Türkçe konuşan bir Hıristiyan topluluğun bulunduğunu Batı dünyası ilk kez 1437'de Latince olarak düzenlenen ve Doğu kilisesinin durumunu açıklayan bir raporla öğrenmiştir.¹ 1453 yılında Konya'da bulunmuş olan Angiolello, Meram'da yaşayan Rumların çok az Rumca bildiklerini, sadece Türkçe konuştuklarını, dinsel kitaplarının da Arap harfleriyle Türkçe yazılı olduğunu belirtmektedir.² Ancak herhalde burada bir yanlışlık söz konusu olmalıdır. Çünkü Karamanlıların Türkçeyi Arap harfleriyle değil, Grek harfleriyle (hurufumuz Yunanice) yazdıklarını biliyoruz. Kanuni döneminde Türkiye'ye gelen Alman gezgini Hans Dernschwam, İstanbul'da Yedikule'de Karaman (Caramania) diyarından getirilmiş bir halkın oturduğundan söz ederek "Bunlar Hıristiyan, ibadetlerini Rumca yapıyorlar, fakat Rumca anlamıyorlar. Dilleri Rumca değil, Türkçedir. Öteden beri Türkçè mi konuşuyorlar, bilmem. Şimdiki padişahın babası Selim; memleketlerini işgal edince bunları İstanbul'a getirmiş"³ demektedir. Yine 1573'te Avusturya elçilik mensubu olarak İstanbul'a gelen Stephan Gerlach ruznamesinde, Ortodoks oldukları halde Rumca bilmeyen ve Türkçe konuşan Karamanlılar hakkında ayrıntılı bilgiler vermiş, kiliselerini, çok katlı yüksek ve mamur evlerini hayranlıkla anlatmıştır.⁴ Daha sonraları

1 Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor*, Berkeley-Los Angeles-London. 1971-1453. Ayrıca bk. Janos Eckmann, "Die Karamanische Literatur", *Philologiae Turcicae Fundamenta*, II, Wiesbaden. 1964. 819-835.

2 F. Babinger, *Mahomet II et son temps (1432-1481)*, Paris, Payot, 1954. 401.

3 Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'yu Yolculuk Günlüğü* (Çev. Yaşar Önen), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara. 1987/78.

4 Kemal Beydilli, "Stephen Gerlach'ın Ruzname'sinde İstanbul", İÜ Ed.Fak. Tarih Araştırma Merkezi, *Tarih Boyunca İstanbul (299 Mayıs-1 Haziran 1988)*, İstanbul. 1989. 102.

Anadolu'yu gezen birçok gezginin Türkçe konuşan Ortodoks Rumlardan söz ettiklerini görüyoruz. Armutiya girmeden burada kısaca Evliya Çelebi'nin gözlemlerine değinmek yerinde olacaktır. Evliya Çelebi Batı ve Güney Anadolu'ya yaptığı gezi sırasında (1671-1672) Antalya "keferesinin asla Rumca bilmediğini" ve "Batılı Türk lisanı üzere kelimat" ettiklerini yazmaktadır. Benzer bir görüş Alanya'daki Rumlar için de sözkonusudur. "Bunlar da asla Urum lisanı bilmeyüb batıl Türk lisanı" biliyorlardı.⁵ Buradaki batıl sözünü "kaba ve öz" olarak yorumlamak yanlış değildir. Evliya Çelebi, keskin gözlem gücüyle, Rumların konuştuğu Türkçenin farklı bir özelliğini de böylece vurgulamış olmaktadır.

Grek harflerle fakat Türkçe yazılmış eserlere Karamanlıca demek öteden beri yerleşmiş bir deyimdir. XVIII. yüzyılın başlarından Mübadeleye kadar devam eden dönemde Türkiye'de zengin bir Karamanlıca edebiyatı gelişmiştir. Bunların Yunanistan'a göç etmeleriyle Türkiye'deki Karamanlıca edebiyatı sona ermiş, ancak aşağıda görüleceği gibi Yunanistan'da bir süre daha etkisini sürdürmüş ve önemini korumuştur. Karamanlıcanın geniş bir alanı kucakladığına şüphe yoktur. Bu edebiyat, dinsel metinleri, ilahileri, ibadetle ilgili eserleri, İncil çevirilerini, azizlerin yaşam öykülerini kapsamakta ve günümüze doğru yaklaştıkça daha da zenginleşmekte; matematik, coğrafya, fizik, astronomi, dilbilgisi, sözlük, kanun metinleri, salname gibi birçok konuda yazılmış eserleri içine almaktadır. Ayrıca İstanbul'da 1851'de *Anatoli (Anadolu)* başlıklı Karamanlıca bir gazete dahi çıkarılmıştır.⁶ Prof. Semavi Eyice'nin büyük bir titizlikle derleyip yayınladığı Anadolu'daki Karamanlıca kitabeler, Karamanlıcanın çeşme, mezar taşı, kiliselerde geniş ölçüde kullanıldığını ortaya koymaktadır.⁷ Ayrıca günlük yaşamda kullanılan bir takım eşya üzerinde de Karamanlıca yazılar görülmüştür. Kilise kitabeleri içinde Isparta Çanlı (veya Yukarı) Kilise'yle, Niğde'nin Kumluca köyündeki kilisenin kitabesi oldukça görkemlidir ve dikkat çekicidir. Yukarı Kilise kitabesi yerinden sökülerek Isparta Müzesine taşınmış ve depoya kaldırılmıştır.

Karamanlıca yazılmış eserlerin derlenmesi ve kataloglarının hazırlanması için öteden beri bir takım girişimler olmakla birlikte asıl büyük çaba Sévérien Sallaville ve Eugène Dalleggio tarafından gösterildi. Bu iki bilginin ortak çalışmaları sonunda 1584'ten 1900 yılına kadar Yunan harfleriyle ve Türkçe basılmış kitapların, risalelerin ayrıntılı bir kaynakçası hazırlandı ve bu eser üç cilt halinde yayımlandı.⁸ Bu üç ciltlik Karamanlıca bibliyografyası 1900 yılına kadar basılan 333 eseri kronolojik olarak tanıtmaktadır. XVI. yüzyılda basılan 1 no'lu eser fetihten sonra İstanbul'un ilk patriği Gennadios Skholarios'un Fatih'e sunduğu *İtikadname*'dir. Hem Türkçe'ye çevrilen hem de Yunan harfleriyle yazılan bu eser, Martin Crucius tarafından 1584'te Basel'de bastırılmıştır. Ancak hem Semavi Eyice'nin hem de kontuyla uğraşan uzmanların belirttikleri gibi bu eseri Karamanlı edebiyatının dışında tutmak gerekir.⁹ Bu durumda ilk basımı yapılan Karamanlıca eser, İstanbul'da ilk Türk matbaasının çalışmaya başlamasından yaklaşık on

5. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul, 1935, IX, 297.

6 Bu gazete tanınmış bir gazeteci, yazar, çevirmen ve matbaacı olan Kulalı Evangelinos Misalidis (1820-1890) tarafından yayımlanıyordu. Misalidis ayrıca 1871-1874 yıllarında İstanbul'da basılan *Temaşa-i Dünya ve Cefakâr ü Cefakeş* başlığını taşıyan Karamanlıca bir roman yazmıştır. Bu roman Robert Anhegger ve Vedat Günyol tarafından yeni harflerle iki kez basıldı (İstanbul, 1986, 1988). Romanın yeni yayını Türkiye'de oldukça önemli yankılar yapmıştır. Krş. Turgut Kut, "Temaşa-i Dünya ve Cefakâr ü Cefakeş'in Yazarı Evangelinos Misalidis Efendi", *Tarih ve Toplum*, 48 (1987), 22-26.

7 Semavi Eyice, "Anadolu'da Karamanlıca Kitabeler (Grek Harfleriyle Türkçe Kitabeler)", *Belleten*, 153 (1975), 25-48+9 resim; 176 (1980), 683-696+9 resim. Ayrıca bk. Yıldıız Demiriz, "Karamanlıca Epigrafyasına Katkı Etkiştirir'de Karamanlıca bir Mezar Taşı Kitabesi", *Tarih ve Toplum*, 66 (1989), 36-37.

8 Sévérien Sallaville ve Eugène Dalleggio *Karamanlıca bibliographie analytique des ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs*. Athènes, I, 1985S; II, 1966; II, 1974. Birinci cildin tanıtımı: Semavi Eyice, *Belleten*, 102 (1962), 369-374; III, cildin tanıtımı için, Mahmud H. Şakiroğlu, *Belleten*, 152 (1974), 757-765.

9 Eyice, *Belleten*, 102 (1962), 371. Pınelopi Statis/Bülent Berkol, "Karamanlıca Kaynakça", *Tarih ve Toplum*, 62 (1989), 59-60.

10 yıl önce basılmıştır ve *Gülzar-ı İman-ı Mesîhi* başlığını taşımaktadır.¹⁰

Evangelia Balta; S. Sallaville ve E. Dalleggio'nun çalışmalarına en büyük katkısı sağlanmış oldu ve bu alanda oldukça önemli bir boşluğu doldurdu. Nitekim Evangelia Balta, 1997 yılına kadar yürüttüğü çalışmalarında 301 eser saptamış oldu. Bunların 163'ü sözkonusu araştırmacıların bibliyografyasında yer alan eserleri tamamlayan bilgileri içermektedir. Geri kalan 138 eser ise XX. yüzyılda yapılan Karamanlıca yayımların açıklamalı bibliyografyasıdır.¹¹ Böylece 1987 yılına kadar Karamanlıca edebiyatını oluşturan basılı eserlerin sayısı 634 olarak belirlenmiş bulunmaktadır.

Bu genel çerçeveyi çizdikten sonra Karamanlıca yayımları tamamlamak ve bilinen yayınlara yenilerini eklemek için yaptığı araştırmaların sonuçlarını kapsayan yeni bir çalışmasından söz etmek istiyoruz. Balta'nın yorucu çalışmalarının sonucunda, şimdیه kadar 634 olarak bilinen Karamanlıca eserlerin sayısına 123 yeni yayım eklenmekte ve böylece sözkonusu sayı toplam olarak 757'ye yükselmiş bulunmaktadır. Yapılacak çalışmalarla bu sayının ileriki yıllarda daha da artacağına şüphe yoktur.

E. Balta, daha önce yayımladığı *Additions*'u Karamanlı edebiyatının önde gelen araştırmacılarından Yordan Pamboukis'in anısına sunmuştu. Bu sonuncu çalışmasını ise Karamanlıca olarak, dedesinin ve nenesinin anısına ithaf etmektedir:

*Rahmetli büyük babam Aleksî Muratînin
Ve Rahmetli nenem Elisabet Muratînin
Kendi canları için
Ve er kim olursa rahmetli okusun
canlarına
Ve okuyanlar rahmet balsun Allahañın.
Amin*

E. Balta'nın bu araştırmasıyla XX. yüzyıl Karamanlıca edebiyatının 1924'te kesilmediği, bir süre daha önemini koruduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim elimizdeki açıklamalı bibliyografyadan 1935 yılında bile Karamanlıca kitap basıldığını öğreniyoruz.

E. Balta, bu eserini hazırlamak için geniş bir kütüphane ve arşiv taraması yapmıştır. Atina, Selanik, İstanbul, Sofya, Paris'te bulunan belli başlı kütüphaneler yanında çeşitli manastır kütüphaneleriyle Başbakanlık Osmanlı Arşivinde incelemelerde bulunmuş, ayrıca Atina ve İstanbul'daki özel kitaplıklardan da yararlanmıştır.

Kitap, üç ana bölüme ekler ve dizini kapsamaktadır. Basılan eserlerin kapaklarından bazılarının resimleri örnek olarak kitaba konmuştur. Kitapların tanıtılmasında kronolojik bir yol izlenmiştir. Basım tarihi, kitabın başlığı, basım yeri ve tarihi belirtildikten sonra her eser hakkında açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Bu açıklamaların Fransızca olduğunu herhalde belirtmeye gerek yoktur. Ayrıca tanıtılan kitapların nerelerde bulunduğu konusunda açıklayıcı bilgilere de yer verilmiştir. Başlıkları tam olarak bilinmeyen kitapların adlarının belirlenmesi konusunda da

10 Eyce: *Bulleten*, 102(1962), 371-372.

11 Evangelia Balta, *Karamanlidika. Additions (1584-1900) Bibliographie analytique*, Athènes, 1997; aynı yazar, *Karamanlidika XX e siècle. Bibliographie analytique*, Athènes, 1987; aynı yazar, "karamanlidika: Nouvelles additions et compléments I". *Deltio Kentron Mikrasiatikon Spoudon* (Bulletin du Centre d'Etudes d'Asie Mineure), VIII (1990-1991), s. 143-169. Krş. Evangelia Balta, "Karamanlıca (Karamanlidika) Basılı Eserler". *Tarih ve Toplum*, 62(1989), 57-59. İlk iki eserin tanıtımı için bk. Nicoara Beldiceanu, *Turcia*, XX(1988), 280-281. Beldiceanu bu tanıtıma yazısında C. Giurescu ("Lives tures. imprimés á Bucarest". *Revista Istorică Română*, XV(1946), 1-12. görülmedi) ya gönderme yaparak Bükreş'in Osmanlı İmparatorluğundaki Ortodokslara yönelik yayın yapan önemli bir merkez olduğuna dikkati çekmektedir. Burada Karamanlıca ilk eserin 1701'de Bükreş'te basıldığı anlaşıyor da bunun yanlışlığına daha önce işaret edilmiştir (Krs. S.Eyce *Bulleten*, 102(1962), 371.

diğer kaynaklardaki ayrıntılardan yola çıkılarak sağlıklı sonuçlara varılmaya çalışılmıştır. Bu konuda özellikle *Anatoli* (Anadolu) gazetesinde bulunan ayrıntılar önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Birinci bölümde (s.29-148) XVIII-XX. yüzyıllarda, daha doğrusu 1746-1935 tarihleri arasında basılan kitaplar üzerinde durulmaktadır. Burada, tarihleri açık olarak kitap üzerinde yer almış ya da dolaylı olarak basım tarihi başka bir kaynaktan şüpheye yer bırakmayacak biçimde bilinen yayınlar sözkonusudur. Bu saptamanın ilân ya da katalog yardımıyla sağlandığını belirtmek gerekir. Bu bölümde 95 kitap üzerinde durulmuştur. İkinci bölüm (s.149-178) basım tarihleri tam olarak saptanamayan Karamanlıca yayınları kapsamaktadır. Bunların sayısı 16'dır. Yazar, basım tarihleri belli olmayan bu kitaplarla ilgili olarak elinde bulunan bütün bilgileri kitaba aktarmıştır.

Üçüncü bölümde, tam olmayan, kapakları yırtıldığı için başlıkları, basım yer ve tarihleri belli olmayan 11 kitabın tanıtımı sözkonusudur. *Evangelia Balta*, aynı kitabın diğer basımlarından yola çıkmak ve bunlarla karşılaştırmak suretiyle kitapların başlıklarını belirlemiştir.

Esere konulan eklerden birincisi "Tamamlamalar" (compléments) başlığını taşımaktadır. Bu ek (s.203-246) S. Sallaville-E. Dalleggio ve yazarın kendisi tarafından görülen ve eserlerinde dolaylı olarak söz edilen Karamanlıca kitapların ortaya çıkarılmasına yönelik bir çalışmayı içermektedir. Bu eserler kronolojik olarak sıralanmış, ancak üzerlerine daha önce zikredildikleri bibliyografyalardaki numaraları konulmuştur. Bunun yanında sözkonusu eserlerle ilgili olarak E.Balta'nın elde ettiği bulgulara da açıklamalarda yer verilmiştir. Burada 32 eserin unutulmuşluktan kurtarıldığını görüyoruz.

İkinci ek (s.248-268), şimdiye kadar tespit edilmiş, sınıflandırılmış ve açıklamalı bibliyografyalara kaydedilmiş bütün Karamanlıca eserlerin kronolojik bir dizini oluşturmuştur. Bu toplu dizin, şimdiye kadar kataloglarda yer almış Karamanlıca eserlerin topluca görülmesine, incelenmesine olanak vermekte, aynı zamanda bu eserlerin hangi kataloğlarda yer aldıklarını da kavramayı kolaylaştırmaktadır. Eserlerin basım tarihleri, ad ve basım yerlerinden sonra hangi katalogda kayıtlı oldukları da köşeli ayraç içinde gösterilmiştir. Bu dizinin kabaca incelenmesinden anlaşılacağı gibi Karamanlıca eserler, bu halkın yoğun olarak yaşadıkları İç Anadolu, Göller yöresi, Antalya ve Alanya'da basılmıyordu. Bunların bir kısmı yurtdışında (Venedik, Malta, Atina vb.) basılmıştır. Eflak ve Boğdan'ın da Karamanlıca yayınlar açısından önemli bir merkez olduklarını belirtmek gerekir.¹² Fakat herhalde Karamanlıca eserlerin üretimi bakımından en önemli merkez İstanbul idi. İstanbul'un dışında Anadolu'nun İzmir, Samsun vb. gibi yerlerinde de Karamanlıca kitapların basıldığı anlaşılmaktadır.

Karamanlıca ile uğraşan bilgilerin vurguladıkları gibi, ilk basılan eserler büyük ölçüde dinsel bir içerik taşıyordu. E.Balta'nın bu çalışmasında ilk sırada yer alan ve 1746 yılında Venedik'te basılan ve başlığı tam olarak tespit edilemeyen Antalya'lı rahip Serafin tarafından yazılan *Yeni Hazine (Neos Tios[airos])* başlıklı eser dinsel içeriklidir. 1804 yılında yine Venedik'te basılan *Aziz Apotolosların Amel[leri] ve Mektupları. Türk Lisannya Tercümesidir...* başlıklı eser de böyledir. Bunu izleyen diğer birkaç eserin de aynı nitelikte olduğunu belirtmek gerekir. Tanzimattan önce basılan kitaplar arasında dindışı olduğu anlaşılan (no.8, 10) bir iki kitap adına rastlıyoruz. Tanzimattan sonra bu durumun epeyce değişmeye başladığı görülmektedir. Sözgelemi 1853'te İstanbul'da Grekçe-Türkçe manileri kapsayan bir kitap yayınlanmıştır (no.14) Yine aynı yılda *Anatoli* gazetesinde *1854 Senesine Mahsus Calandarion'* un yayınlandığı haberi verilmektedir (no. 15). Bunu daha başka yıllıklar izlemiştir (no. 20,21,22). 1893 yılında bir Küçük Asya Yıllığı basılmıştır: *1893 Senesi Imerologion "Mikra Asia"* (no.62) *Anatoli* gazetisi, bu tür yıllıkların her yıl yayınlanması gerektiği üzerinde durmakta ve bunun yerine getirilemesinden üzüntü duymaktadır. Bu yıllıkta coğrafi bilgiler, posta telgraf tarifeleri, büyük şehir-

lerin nüfusları, çocuk eğitimi vb. konular ayrıntılı olarak işlenmektedir. Karamanlıca şalname de basılmıştır.¹³ Yine XIX. yüzyılın ortalarından başlamak üzere Grekçe-Türkçe, Fransızca, İngilizce, İtalyanca konuşma örneklerini içeren birçok eser basılmıştır. Bu bağlamda Grekçe-Türkçe sözlükler ve dilbilgisi kitaplarının varlığı da dikkat çekicidir.

1911'de *Aşık Ömer Divanı*, yine aynı yıl içinde ya da 1912'de *Aşık Garip Hikâyesi* yayınlanmıştır. Balta, bu basımın 1872'de basılan metinden farklı olduğuna işaret etmektedir (no. 85). Yine 1912'de *Adana Rum Cemaati Nizamnamesi* (no. 86) yayınlanmıştır.

Mübadele ile birlikte Türkiye'de Karamanlıca yayımlar da tarihe karıştı. Ancak yurtdışında bir süre daha Karamanlıca'nın etkisini sürdürdüğünü ve Türkiye'de göç eden Karamanlılar arasında ortak bir iletişim aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Atina'da 1924 yılında *Pontos Mücahidleri Cemiyeti* (Adelfoti), Yunanistan'da bulunan Pontos Mücahidlerine hitaben Karamanlıca bir sayfalık propaganda broşürü yayınlamış ve arkasına da Yunanca metni vermiştir (no.93). s.143'te okunuşu şüpheli bulunan tesirat-ı sedide herhalde şedide olmalıdır. 1929 yılında da *Roigria Kitabı ve Yıldızname* (no.95) Atina'da basılmıştır. 1935 yılında ise (no.96) Kıbrıs'ta bir dua kitabı basılmıştır. Şimdiki bilgilerimize göre Karamanlıca olarak basılan en son eser budur.

Basım tarihleri belli olmayan yayımlar arasında Atina'da, Türkiye'den göç eden Rumlara yönelik yayımlar dikkat çekicidir. Bunlardan *Muhacir Kardeşler* başlığını taşıyan bir belge, 25 Kasım 1993'te Atina'da yapılan bir açık atırmada bulunmuştur. Bu duyuru, Yunanistan'da yapılan 1935 seçimleri öncesinde, Küçük Asya Rumlarını yanlarına çekmek isteyen partilerin, mübadil ve muhacirler için aldıkları kararları kapsamaktadır. Duyurunun altında parti temsilcileri olan P. Çaldanis, G. Kondilis, Y. Metaksas, A. Hacıkiryakos'un imzaları bulunmaktadır. Yine mübadillerle ilgili olarak *İstikraz Nizamnamesi Muhacirlere Hizmet* (no.105) ve *Mübadeleye tabi ehalinin Türkiye'de terk eğledikleri servetin takdir ve tazminine dair meclis-i mebusan'dan tasdik idilen kararname* de Karamanlıcanın Yunanistan'daki son örnekleri olarak göze çarpmaktadır.

Tavsiye Bilumum Muhacir Karındaşlarımıza yönelik bir el ilânı da (no. 108) "Heyet-i Ayan" seçimlerinde Venizelos'un vekili Grigoriadis'in desteklenmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bu belgenin de yakın zamanlarda bulunup yayınlandığı ve Balta tarafından Fransızca çevirisiyle birlikte kitaba konulduğu anlaşılmaktadır.

Üçüncü bölümde zikredilen eserler arasında *Kanuni Muvakkat* (no.118) ve *Kanun Ticaret* (no.119) gibi yasa metinleri de bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Mecelle'nin Karamanlıca yazılışdır. Anlaşıldığına göre bu tür yayımlar, Osmanlı yazısını bilmeyen fakat Karamanlıca bilen uyrukları aydınlatmaya yönelik bir çabanın sonucudur. Nitekim Sallaville ve Dallegio'nun yayınladıkları eserin üçüncü cildinde tanıtılan, *Düstur* yani *Mecmua-i Kavanin-i Devlet-i Aliye* (İstanbul, 1868), *Düstur Vilâyet Nizamnamesi* (İstanbul, 1871), *İdare-i Umumiye-i Vilâyet Nizamnamesi* (İstanbul, 1871) gibi mevzuatın Karamanlıca eserler içinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Yine bu üçüncü bölümde tanıtılan eserler arasında Şair Gülzari'nin *Cennetmekân Sultan Mahmut'un Testani* başlıklı şiiri bulunmaktadır. Aslında bu, 16 sayfalık bir broşürün ele geçen 4 sayfalık bölümüdür. Balta, destanın bütününi hem Karamanlıca hem de Türkçe olarak vermiştir. Gülzari'nin bu destanı Ermeni harfleriyle de basılmıştır. Ancak aynı destanın Karamanlıca metniyle Ermeñice metni arasında oldukça büyük farklılıklar göze çarpmaktadır.¹⁴

Karamanlıca yayımların XIX. yüzyılın ortalarından başlamak üzere din dışı konulara yönelmesi belirli bir gereksinim ve gelişmenin sonucu olarak görülmektedir. Tanzimat, bir yandan

¹³ Semavi Eyice. "Rum Harfleri ile Türkçe (Karamanlıca) Bir Nevşehir Salnamesi (Yılığı)", *Fındıkoğlu Armağanı*. İstanbul. 1977. 77-102.

¹⁴ Kevork Pamukçiyen, "İkinci Sultan Mahmud'a Dair Ermeni Harfli Dört Manzum Methiye", *Belleterin*. 211(1990). 1065-1069.

imparatorluğu oluşturan unsurlar arasında din, ırk, cins ve mezhep ayırımı gözetmeksizin bunları *Osmanlılık* ideoloji çevresinde toplamaya çalışırken, öte yandan da sözkonusu topluluklara kendi içlerinde gelişme olanağı verdi. Türkçe, ortak bir kullanım dili olmakla birlikte, açılmasına olanak verilen azınlık okullarında gayrimüslimler kendi dillerini de geliştirdiler. Bu gelişme, basın-yayın aracılığıyla daha geniş boyutlara ulaştı, diyebiliriz. Bu dönemdeki Karamanlıca yayınları da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Ancak şu noktayı da işaret edelim ki dinsel konuları işleyen kitaplar, çok sayıda misyoner örgütleri tarafından basılıyor ve bunların kurdukları kilise, okul, hastane ve çeşitli hayır kurumları aracılığıyla bedava dağıtılıyordu.¹⁵ Öyle ki misyonerler tarafından çıkarılan Karamanlıca kitaplar, bu alandaki yayınlardan % 30'unu oluşturmaktadır. Bu yayınlarla Karamanlıca konuşan toplulukların dinsel kimliklerinin korunmasına çalışılmıştır. Bir diğer nokta da yapılan yayınların, hiç Yunanca bilmeyen Karamanlıların bu dili öğrenmeleri için önemli bir araç ödevi görmesidir. Bu süreçte, Anadolu'daki Ortodokslar arasında "Yunanlılık ruhunun" uyandırılması için çaba gösterildi. Bu yüzdendir ki Karamanlıların etnik kökenleri üzerinde hiç durulmadığı halde Birinci Dünya Savaşı sonunda büyük bir tartışma başladı.¹⁶ İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti'nin nüfuzlu üyelerinden olan Cami (Baykut) bunların Hıristiyanlaşmış Türk oldukları tezini savundu.¹⁷ Bu tartışma bugün de sürmektedir ki epeyce işlenmiş olan bu konuya yeniden dönemek istemiyoruz.¹⁸

Sonuç olarak Türk dili ve kültürü tarihi açısından büyük önem taşıyan Karamanlıca yayınların derlenmesi için yapılan çalışmalar içinde Evangelia Balta'nın çabaları oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu işe büyük emek veren Sallaville ve Dallegio'nun adlarını da saygıyla anıyoruz. Balta'nın bu incelemelerini sürdüreceğine ve karşımıza yeni bilgiler, yeni eklerle çıkacağına da şüphemiz yoktur.

Zeki ARIKAN

François GEORGEON-Paul DUMONT (sous la direction de), *Vivre dans l'Empire Ottoman, Sociabilités et relations intercommunautaires (XVIIIe-XXe siècles)*, Editions l'Harmattan, Paris-Montréal, 1997, 350 s.

François Georjon ve Paul Dumont'un yönetiminde yayına hazırlanan bu eser, aslında "Osmanlı dönemi ve Osmanlı Sonrası İletişim" çerçevesinde yürütülen ve Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS=Bilimsel Araştırma Ulusal Kurumu) tarafından desteklenen bir projenin ürünü olarak görülmektedir. XVII.-XIX. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğunda yaşamının, cemaatlar arasındaki ilişkilerin temel öğelerini araştıran bu eserdeki yazıların çıkış noktası, daha doğrusu ortak paydası "Sociabilité" kavramı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Robert Sözlüğüne göre 1665 tarihinde Fransızcada kullanılmaya başlayan bu sözcük; toplum halinde yaşama yeteneği; kişiler ya da kümeler arasında karşılıklı bağımlılık ilkeleri gibi anlamlara gelmektedir. Yine bu bağlamda sözcük bir kişinin beşeri ilişkilere, düşünsel etkinliklere yatkınlığını da ifade etmektedir. Nitekim Şemsettin Sami, Fransızca-Türkçe Sözlüğünde sociabilité'yi tanımlarken (s.2011) bunu üflet ve ünsiyete liyakat ve istidat..., ünsiyetle yaşamak istidadı vb. açıklamalara yer vermektedir. Bu bakımdan kitabın, Osmanlı İmparatorluğunda toplumsal kaynaşma kümeler arasındaki ilişkilerle bireylerin bir arada yaşama sürecini ele aldığını söylemek

15 Evangelia Balta. "Karamanlıca (Karamanlidika) Basılı Eserler". *Tarih ve Toplum*, 62 (1980). 58.

16 *L'Hellenisme en Asie Mineure. Le Hémoinage d'un Allemand.....* Paris. 1919. 32.

17 Cami. *Osmanlı Ülkesinde Hıristiyan Türkler ve Bizans İmparatorluğuna Dahil Olan Turani Akvam*. İstanbul. 1338.

18 Krş. N. Beldiceanu. *Turcica*. XX(1986). 280-281.